

הסוגיא הארבעים ושבע – 'רבי טרפון' (מה ע"א)

רבי טרפון אומר: בורא נפשות רבות וחסרונן.

1. אמר ליה רבא בר רב חנן לאביי, ואמרי לה לרב יוסף: הלכתא מאי?
2. אמר ליה: פוק חזי מאי עמא דבר.

דיון אמוראי באשר
לפסק ההלכה
במחלוקת תנא קמא
ורבי טרפון במשנה

מסורת התלמוד

[2-1] עירובין יד ע"ב. [2] פוק חזי מאי עמא דבר. עירובין יד ע"ב; מנחות לה ע"ב, והשוו פסחים נד ע"א.

רש"י

מאי עמא דבר היאך נוהגים, וכבר נהגו לברך בתחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא. הדרך עלך כיצד מברכין.

מהלך הסוגיא ותולדותיה

תנא קמא ורבי טרפון נחלקו במשנתנו באשר לברכה על מים: תנא קמא קבע שיש לברך עליהם "שהכל", ורבי טרפון אמר שיש לברך עליהם "בורא נפשות רבות וחסרון".¹ בסוגיא פוסק אביי או רב יוסף לרבא בר רב חנן שיש לנהוג במחלוקת זו כפי שנוהג העם [1-2], סתם ולא פירט.

יש מפרשים שהתנא קמא בירך "שהכל" לפני השתייה ורבי טרפון בירך "בורא נפשות" לאחר השתייה, כמנהגנו, וכפי שנהג רב פפא לפי האמור לעיל, מד ע"ב (סוגיא מד, "בורא נפשות", [3]).² אך רש"י, ובעקבותיו רובם הגדול של הפרשנים, פירשו שברכת "בורא נפשות רבות וחסרון" שבפי רבי טרפון הייתה ברכה ראשונה לפני השתייה,³ וכן נראה.

שאל ליברמן סבור שברכת "בורא נפשות רבות וחסרון" שבפי רבי טרפון הייתה ברכה קצרה שהסתכמה במילים "בא"י אמ"ה בורא נפשות רבות וחסרון", בדומה לברכת רבי חגי אליבא דרבי יהודה הנשיא לפני אכילת בשר וביצה, "בורא מיני נפשות". ואף על פי שבמכילתא בשלח, פרשה ה, נאמר "כבר היה ר' טרפון וזקנים יושבין בצלו של שובך של יבנה... אמרו לו: למדנו רבינו, השותה מים לצמאו כיצד הוא מברך? אמר להם, אומר אני: בורא נפשות רבות וחסרון על כל מה שבראת חי העולמים", ליברמן סבור שאין זו אלא השלמה מוטעית של הברכה הקצרה המקורית על פי הברכה הארוכה המשמשת ברכה אחרונה אף לפי ההלכה שלנו.⁴

ברם יש הבדל גדול בין הברכה "בורא מיני נפשות", כשהנפשות הן המאכלים, בשר וביצה, לבין הברכה "בורא נפשות רבות וחסרון" על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי, המוסבת עלינו, הנפשות הצמאות, ומה שנדרש לשכך את הצימאון שלנו. קשה לפרש את המילה "חסרון" כשלעצמה ללא המשך הברכה "על כל מה שברא" ו/או "להחיות בהם נפש כל חי", ככינוי למים – אדרבה, מדובר בכינוי לצמא. רק המילים "על כל מה שברא" ו"להחיות בהם נפש כל חי" מבהירות שהכוונה היא שהקב"ה ברא את הנפשות ואת הנדרש להן למלא את חסרונו. לכן נראה שגם הברכה הראשונה של רבי טרפון על המים הייתה בנוסח הברכה האחרונה "בורא נפשות".⁵ נוסח זה כלל במקור חתימה בשם, "בא"י חי העולמים".⁶

כן הוכחנו במקום אחר⁷ שבימי האמוראים נהגו כרבי טרפון ובירכו את הברכה הארוכה "בורא נפשות" לפני שתיית שכר. נציין כאן את ההוכחה בקצרה. בבבלי ברכות יב ע"א שואל בעל הגמרא:

היכא דקא נקיט כסא דשכרא בידיה, וקסבר דחמרא הוא, פתח וברך אדעתא דחמרא, וסיים בדשכרא, מאי? בתר עיקר ברכה אזלינן, או בתר חתימה אזלינן?

מהמשך הסוגיא עולה בבירור שהכוונה היא שבירך לפני השכר ברכה ארוכה, וסיים ברכה זו כהוגן אך פתח בה בברכת "בורא פרי הגפן". הראשונים התקשו לפרש את המקרה, שהרי ברכת "בורא פרי הגפן" וברכת "שהכל" שתיהן ברכות קצרות, והעלו כמה הצעות – כולן דחוקות. השאלה אינה מסתברת אלא אם כן נניח שהברכה על השכר שנהגה בבבל בימי בעל הגמרא הייתה ברכת "בורא נפשות" הארוכה, "בא"י אמ"ה בורא נפשות רבות וחסרון" על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי. בא"י חי העולמים". כאן מדובר במקרה שבו החזיק המברך בכוס שכר,

1 הלכה זו של רבי טרפון מוכרת גם בתוספתא ברכות ד טז; מכילתא דרשב"י לשמות יד כב; מכילתא דרבי ישמעאל, בשלח, פרשה ה ודברים רבה, מהדורת ליברמן, עמ' 87.

2 רש"י עירובין יד ע"ב, ד"ה ר"ט אומר, בלשון "ואני שמעתי". רש"י עצמו דוחה פירוש זה. ראו גם חידושי הרשב"א ברכות מה ע"א, ד"ה רבי טרפון.

3 ראו רש"י שם; תוספות, תוספות רבי יהודה שירליאון ותוספות הרא"ש, ברכות מה ע"א, ד"ה רבי טרפון; חידושי הרא"ה וחידושי הריטב"א, שם, ד"ה מתני' השותה.

4 ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, חלק א, זרעים (לעיל, סוגיא ב הערה 3), עמ' 69, וראו פירושו הקצר של ליברמן לתוספתא ברכות ד טז, במהדורתו לתוספתא זרעים, ניו יורק תשט"ו, עמ' 22, ד"ה וחסרון.

5 ראו מ' בנוביץ, תלמוד האיגוד: מאימתי קורין את שמע (לעיל, סוגיא א הערה 5), עמ' 577-578 הערות 22 ו-23.

6 ראו שם, עמ' 577 הערה 22, ומה שכתבנו בעניין נוסח כ"י פריז שם.

7 ראו דיון מפורט בעניין זה שם, עמ' 574-580.

סבר שמדובר ביין, בירך "בא"י אמ"ה בורא פרי הגפן" ואז, לפני השתייה, נוכח לדעת שמדובר בשכר, וסיים "בא"י חי העולמים". שאלת הגמרא היא: האם במקרה זה די בחתימה הנכונה של ברכת "בורא נפשות", או שמא "בתר עיקר ברכה אזלינן", ובעיקר הברכה טעה.

מדברינו עולה שבימי האמוראים בבבל ובימיו של בעל הגמרא בברכות יב ע"א נהגו רבים כרבי טרפון, לפני שתיית מים ושכר. בסוגיא שלנו ובמקבילה בעירובין יד ע"ב אומר רבא בר רב חנן שיש לנהוג בעניין זה כמנהג העם, "פוק חזי מאי עמא דבר", והראשונים מניחים שהעם בירך "שהכל" לפני שתיית מים ו"בורא נפשות" לאחריה,⁸ אבל אין זה אלא על פי מנהג ימיהם. מעצם שאלת רבא בר רב חנן ברור שהדין לא היה פשוט לו.⁹ לכן יש להניח שהיו כאלה שנהגו כחכמים ובירכו "שהכל" לפני השתייה, והיו כאלה שנהגו כרבי טרפון ובירכו לפני השתייה את הברכה הארוכה "בורא נפשות", עם פתיחה בשם ומלכות וחתימה בשם. אביי או רב יוסף הציע לרבא בר רב חנן לבדוק מהו מנהג מקומו, ולנהוג בהתאם.¹⁰

8 ראו רש"י ברכות מה ע"א, ד"ה מאי עמא דבר; תוספות שם, ד"ה רבי טרפון.
 9 במקרה שבו מנהג העם ברור וידוע מוכר מנהג העם בפירוש, עם ההערה "וכן עמא דבר"; ראו בבלי פסחים נד ע"א. בנידון דידן, שלגביו נאמר "פוק חזי מאי עמא דבר", נראה ברור שמנהג העם לא היה אחיד, והיה צורך בבדיקה כדי לקבוע מהו מנהג המקום, והוא הדין במחלוקות אחרות שלגביהן נאמר בבבלי "פוק חזי מאי עמא דבר". אף על פי שהראשונים ראו צורך להכריע לכאן או לכאן, נראה שהיו לגביהם מנהגים שונים. ראו רש"י עירובין יד ע"ב, ד"ה עמא דבר, ותוספות שם, ד"ה פוק חזי, לגבי מחלוקת תנא קמא ורבי יוסי בשיעור רוחב הלחי במשנה עירובין א ו; רש"י מנחות לה ע"ב, ד"ה מה עמא דבר, ותוספות פוק חזי, לגבי רצועת תפילין שנקרעה ונתפרה, ואין תפירתה מוכרת מבחוץ. במקרה הראשון רש"י ותוספות אמנם תמימי דעים הם שרוחב הלחי משהו, כדעת תנא קמא, ולא שלושה טפחים, כדעת רבי יוסי. אך במקרה השני אפילו רש"י ותוספות, שראו צורך להכריע לכאן או לכאן בשם העם, נחלקו ביניהם לגבי הכרעה זו, אם לקולא אם לחומרא.
 10 וראו מה שכתבנו שם, עמ' 577-578 הערה 23, שאפשר שמי שנהג לברך "בורא נפשות" לאחר שתיית מים בירך לפניו "שהכל", ומי שלא נהג לברך "בורא נפשות" לאחר שתיית מים בירך לפניו "בורא נפשות".